

رویکرد قرآن به تربیت عقلانی انسان از منظر تفاسیر معاصر

حوریه زینالی^۱

چکیده

عقلانیت در قرآن کریم جایگاهی بنیادین دارد و به عنوان یکی از مهم ترین ابزارهای هدایت و تمیز حق از باطل معرفی می شود. با این حال، در روزگار معاصر که انسان با چالش های معرفتی و اجتماعی متعددی مواجه است، تبیین رویکرد قرآن به تربیت عقلانی، ضرورتی انکارناپذیر به شمار می آید. این پژوهش با هدف بررسی ابعاد فردی و اجتماعی تربیت عقلانی در قرآن از منظر تفاسیر معاصر انجام شد. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده و اطلاعات به صورت کتابخانه ای از منابع تفسیری گردآوری و سپس به شیوه تحلیل محتوای کیفی پردازش گردید. یافته ها نشان داد که در بعد فردی، قرآن بر تقویت تفکر و تدبیر، خودشناسی و خداشناسی، کنترل غرایز و تصحیح باورها تأکید دارد. در بعد اجتماعی نیز اصولی همچون گفت و گو و جدال احسن، مشورت و شورا، عدالت اجتماعی و اصلاح روابط به عنوان پایه های عقلانیت اجتماعی معرفی شده اند. نتیجه نهایی آن است که تربیت عقلانی قرآنی، فرآیندی جامع و پویاست که با هدایت و حیانی، رشد فردی و انسجام اجتماعی را توأمان تضمین می کند.

کلمات کلیدی: قرآن کریم، تربیت عقلانی، تفاسیر معاصر، تربیت فردی، تربیت اجتماعی.

مقدمه

عقل به عنوان موهبت الهی و ابزار تمیز حق از باطل، در متون اسلامی جایگاه ویژه ای دارد و قرآن کریم به طور مکرر انسان ها را به تفکر، تعقل و تدبیر فراخوانده است. با وجود این، آنچه اهمیت دارد تبیین نظام مند تربیت عقلانی بر اساس آموزه های وحیانی است؛ زیرا عقل در قرآن نه تنها ابزار شناخت، بلکه راهنمای عمل و زیست فردی و اجتماعی نیز تلقی می شود. هرچند در پژوهش های پیشین به مبانی عقلانیت و جایگاه آن در اندیشه برخی اندیشمندان مسلمان پرداخته شده است، اما بررسی دقیق و روشمند رویکرد قرآن به تربیت عقلانی با تکیه بر تحلیل های تفاسیر معاصر کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پرسش اصلی این است که قرآن کریم از منظر مفسران معاصر چه رویکردی به تربیت عقلانی انسان دارد و این رویکرد چه ابعاد فردی و اجتماعی را در بر می گیرد؟

۱. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا علیها السلام ارومیه.

بازخوانی آموزه‌های قرآن در باب تربیت عقلانی، از دو جهت اهمیت دارد: نخست آنکه تربیت عقلانی می‌تواند به پرورش نسلی آگاه، نقاد و مسئول در برابر چالش‌های معرفتی و اجتماعی روزگار بینجامد؛ و دوم آنکه تفاسیر معاصر با توجه به شرایط فکری و فرهنگی جدید، ظرفیت تبیین آموزه‌های عقلانی قرآن را به‌گونه‌ای دارند که پاسخ‌گوی نیازهای عصر حاضر باشد. در شرایطی که جوامع اسلامی با مسائل پیچیده‌ای چون بحران هویت، جریان‌های فکری متعارض و نیاز به بازاندیشی در تربیت دینی مواجه‌اند، پرداختن به رویکرد قرآن در این حوزه ضرورتی علمی و کاربردی محسوب می‌شود.

هدف این پژوهش تبیین و تحلیل رویکرد قرآن کریم به تربیت عقلانی انسان بر اساس تفاسیر معاصر است؛ به‌گونه‌ای که ضمن شناسایی مبانی و اصول تربیت عقلانی در قرآن، دیدگاه مفسران معاصر درباره جایگاه عقل در ابعاد فردی و اجتماعی تربیت واکاوی شود و کارکردهای آن در ارتقای آگاهی، تقویت مسئولیت‌پذیری و سامان‌بخشی به زیست دینی و اجتماعی انسان معاصر روشن گردد. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد چارچوبی نظری و کاربردی برای تربیت عقلانی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی ارائه دهد که پاسخ‌گوی نیازهای فکری و تربیتی جوامع امروز باشد.

در زمینه تربیت عقلانی، پژوهش‌های متعددی به انجام رسیده است. از جمله آثار مهم می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: کتاب «تربیت عقلانی از منظر قرآن کریم»، تألیف حجت‌الاسلام والمسلمین محمد احسانی (۱۳۹۳)، به همت مرکز فرهنگ و معارف قرآن پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، منتشر شده است. در این کتاب مفاهیم، مبانی، اهداف، اصول، روش‌ها، عوامل، آثار و موانع تربیت عقلانی در هشت فصل از نظر قرآن بحث و بررسی شده است.

کتاب «درآمدی بر مکتب تربیتی علامه طباطبایی (ره)» اثر محمدتقی فیاض‌بخش (۱۴۰۰) که به بررسی مبانی معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و ارزش‌شناسی مورد نیاز در تربیت از منظر علامه طباطبایی پرداخته است. همچنین پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی تربیت عقلانی از دیدگاه شهید مطهری» به قلم مریم عشوری (دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۹۱) مبانی، اهداف و روش‌های تربیت عقلانی را از منظر شهید مطهری واکاوی کرده است.

افزون بر این، مقاله‌ای با عنوان «مبانی، اصول و روش‌های تربیت عقلانی از منظر قرآن و روایات» نوشته قدرت‌الله خلیفه و منصور مرعشی (نشریه مطالعات اسلامی در تعلیم و تربیت، ۱۳۹۰) به تبیین مفهوم عقل و مبانی، اصول و روش‌های تربیت عقلانی از منظر اسلام و اندیشمندان مسلمان پرداخته است.

با وجود این نگاشته‌ها، بررسی اصول و روش‌های تربیت عقلانی با تمرکز بر تأثیر آن بر ابعاد فردی و اجتماعی انسان از منظر تفاسیر معاصر قرآن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از این رو، پژوهش حاضر تلاش دارد با نگاهی تحلیلی، این خلأ را جبران نموده و رویکرد قرآن به تربیت عقلانی انسان را بر اساس دیدگاه‌های تفسیری معاصر مورد بررسی قرار دهد.

نوآوری پژوهش حاضر در آن است که با وجود تلاش‌های پیشین در زمینه تبیین مبانی و روش‌های تربیت عقلانی از منظر اندیشمندان مسلمان و همچنین بررسی اجمالی آن در پرتو قرآن و روایات، تاکنون مطالعه‌ای نظام‌مند که رویکرد قرآن به تربیت عقلانی انسان را بر اساس تفاسیر معاصر واکاوی کند، صورت نپذیرفته است. این تحقیق با تمرکز بر آموزه‌های عقلانی قرآن و بهره‌گیری از تحلیل‌های مفسران معاصر، ضمن بررسی مبانی نظری، به تبیین ابعاد فردی و اجتماعی تربیت عقلانی پرداخته و تصویری نوین از جایگاه عقلانیت در تربیت دینی ارائه می‌دهد. بدین سان، پژوهش حاضر می‌تواند در غنای ادبیات تعلیم و تربیت اسلامی و نیز در بازخوانی کارکردهای عقلانیت در پاسخ‌گویی به نیازهای معرفتی و اجتماعی روزگار معاصر سهمی مؤثر ایفا کند.

مفهوم شناسی

۱. تعریف تربیت

واژه «تربیت» در لغت از دو ریشه «رَبَّو» و «رَبَّبَ» مشتق شده است؛ ریشه «رَبَّو» به معنای رشد و نمو آمده است^۱ و ریشه «رَبَّبَ» نیز با معنای تربیت ارتباط دارد. در اصطلاح، تربیت فعالیتی هدفمند و تعاملی میان مربی و متربی است که به فراهم ساختن زمینه‌ها و عوامل شکوفایی استعدادهای جسمانی و روحانی انسان،^۲ هدایت آنها در جهت مطلوب برای رسیدن به رشد و کمال،^۳ ایجاد صفات اخلاقی، علمی یا مهارت‌های حرفه‌ای،^۴ تقویت توانایی‌ها و اصلاح رفتار،^۵ به فعلیت رساندن قوا و استعدادهای نهفته انسان^۶ و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها^۷ می‌انجامد.

۱. فراهیدی، العین، ج ۸، ص ۲۸۳؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۶.

۲. حسین‌خانی، تربیت الگویی زنان در قرآن، ص ۶؛ داودی، نقش معلم در تربیت دینی، ص ۱۳.

۳. الهامی‌نیا، تعلیم و تربیت در اسلام، ج ۱، ص ۱۶.

۴. محمدیان، روش‌های تربیت نوجوانان و جوانان در اسلام، ص ۲۴.

۵. امین‌زاده، فرهنگ تعلیم و تربیت، ص ۹.

۶. نجفی زنجانی، اصول و روش‌های تربیتی در مناسک حج، ص ۲۳.

۷. اسحاقی، سلوک علوی: راهبردهای امام علی (ع) در تربیت فرزندان، ص ۸.

افزون بر این، تربیت نقش پیشگیرانه داشته و از بروز انحراف و ناهنجاری جلوگیری می‌کند.^۱ بنابراین، تحقق تربیت مطلوب در گرو فراهم‌سازی زمینه‌های مساعد برای شکوفایی استعدادهای انسانی و زدودن موانع رشد است.

۲. تعریف عقل

واژه «عقل» در لغت مصدر و به معنای بستن و نگهداشتن آمده است.^۲ عقل موهبتی الهی است که در اندیشه اسلامی جایگاه ممتاز دارد و از منابع اساسی در استنباط احکام شرع به‌شمار می‌آید.^۳ پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله عقل را به «زانو بندی بر نادانی و نفس» تشبیه کرده‌اند که اگر پای آن بسته نباشد، انسان به بیراهه رفته و دچار سرگردانی می‌شود؛ از این رو عقل زانو بند نادانی معرفی شده است.^۴ امام موسی کاظم علیه‌السلام نیز عقل را حجت باطنی دانسته و فرموده‌اند: «خداوند بر مردم دو حجت دارد: حجت آشکار که پیامبران و ائمه علیهم‌السلام هستند و حجت پنهان که خرد آدمیان است.»^۵ بدین ترتیب، هم‌پایه دانستن عقل با حجت‌های بیرونی و نیز به‌کارگیری آن در استنباط احکام، بیانگر اهمیت و جایگاه رفیع عقل در اسلام است. واژه «عقل» از این جهت بر این قوه نهاده شده که انسان را از سقوط در مهلکه و نابودی باز می‌دارد.

۳. تربیت عقلانی

با توجه به تعاریفی که برای «تربیت» و «عقل» ارائه شد، تربیت عقلانی به معنای پرورش و شکوفایی قوه عقل در مسیر رسیدن به کمال الهی و دستیابی به حق و حقیقت است. عقل زمانی به شکوفایی واقعی می‌رسد که از استقلال نسبی برخوردار باشد و توانایی تجزیه و تحلیل مسائل را داشته باشد.^۶ رسالت پیامبران الهی نیز فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای شکوفایی استعدادهای انسانی بوده است؛ چنان‌که امیرالمومنین امام علی علیه‌السلام در نهج‌البلاغه عقل را ظرفیتی نهفته دانسته‌اند که انبیا مأمور به آشکار ساختن آن بودند.^۷

بر این اساس، تربیت عقلانی به معنای تقویت مهارت تفکر، مصون‌داشتن اندیشه از خطا، پرورش نقد سازنده، توانایی داوری صحیح، تجزیه و تحلیل منطقی، ایجاد پیوند میان علم و عمل، رشد ظرفیت‌های اکتسابی ذهنی و

۱. بهشتی، تربیت از دیدگاه اسلام، ج ۳، ص ۹۱؛ دلشاد تهرانی، سیری در تربیت اسلامی، ص ۲۵.

۲. فراهیدی، العین، ج ۱، ص ۱۵۹؛ ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۱۴۱۴؛ طریحی، مجمع البحرین، ج ۵، ص ۴۲۵.

۳. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۵۷۸؛ ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۱۴۱۴.

۴. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۰۰.

۵. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۴۶.

۶. مطهری، یادداشت‌های استاد مطهری، ص ۱۸۸.

۷. نهج‌البلاغه، خطبه ۱

هدایت فرد و جامعه در راستای اهدافی همچون آینده‌نگری و عبرت‌آموزی است.^۱ در این نوع تربیت، عقل محور فعالیت‌های تربیتی قرار گرفته و همان‌گونه که علامه طباطبایی بیان کرده‌اند، باید نهایتاً به معرفت خداوند متعال و شناخت راه سعادت انسان منجر گردد.^۲

الف. تربیت عقلانی فردی

قرآن کریم در کنار دعوت به ایمان و عمل صالح، توجه ویژه‌ای به پرورش عقل و اندیشه انسان دارد؛ چرا که عقل ابزار اصلی درک حقیقت و زمینه‌ساز هدایت الهی است. تربیت عقلانی در بعد فردی، به معنای شکوفاسازی توان‌های فکری انسان در مسیر خودسازی و تعالی روحی است. قرآن با تأکید بر تفکر، تدبر و تعقل، انسان را از تقلیدهای بی‌پایه و پیروی از هواهای نفسانی باز می‌دارد و او را به بازگشت به خرد ناب فطری فرا می‌خواند. این رویکرد، علاوه بر اصلاح باورها و تصحیح نگرش فردی، زمینه‌ساز انتخاب‌های آگاهانه در عرصه دین و زندگی می‌گردد.

مفسران معاصر با بهره‌گیری از مبانی عقلی و تفسیری، ابعاد تازه‌ای از این آموزه‌های قرآنی را تبیین کرده‌اند. آنان بر این باورند که عقل در منطق قرآن نه تنها ابزار کشف حقایق الهی است، بلکه عامل کنترل غرایز و تعدیل امیال درونی نیز به شمار می‌آید. بدین ترتیب، رویکرد قرآن به تربیت عقلانی فردی را می‌توان تلاشی هماهنگ برای پرورش قدرت اندیشه، تقویت خودشناسی و خداشناسی عقلانی، و رهایی از اسارت جهل و خرافه دانست.

۱. تقویت تفکر و تدبر در آیات

«تفکر» به معنای تأمل و اندیشیدن،^۳ یکی از مهم‌ترین محورهای تربیت عقلانی فردی در قرآن، دعوت به اندیشه‌ورزی و تدبر در آیات الهی است. قرآن بارها با تعبیرهایی چون «أفلا تعقلون»، «أفلا يتدبرون القرآن» و «لقوم يتفكرون»، انسان را به بیداری عقل و دوری از تقلیدهای کورکورانه فرا می‌خواند. تفکر درباره خلقت انسان هم از نظر جسمی و هم از نظر روحی در تربیت عقلانی نقش موثری دارد. خداوند متعال می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي

۱. همایش دکترین مهدویت، فرهنگ و تمدن زمینه ساز؛ راهبردها و راهکارها، ج ۳، ص ۴۳۱؛ دلشاد تهرانی، ماه مهرپرور: تربیت در نهج البلاغه، ص ۲۷۷.

۲. طباطبایی، بدایه الحکمه، قم، ج ۲، ص ۲۵۰.

۳. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۶۴۳؛ طریحی، مجمع البحرين، ج ۳، ص ۴۴۴.

آیت‌الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم توضیح می‌دهد که شورا به معنای تبادل آرا در پرتو عقلانیت است، اما شرط تأثیرگذاری آن این است که بر محور حق و هدایت الهی قرار گیرد. به اعتقاد ایشان، قرآن عقلانیت اجتماعی را در قالب شورا نهادینه کرده است تا جامعه اسلامی در تصمیم‌گیری‌های سرنوشت‌ساز از خرد جمعی بهره گیرد و گرفتار استبداد نشود.^۱

۳. عدالت و قسط اجتماعی

یکی از ارکان اساسی تربیت عقلانی اجتماعی در قرآن، تأکید بر عدالت و قسط در مناسبات انسانی است. عدالت، پایه تعادل اجتماعی و شاخص عقلانیت دینی در روابط جمعی است. قرآن کریم، برپایی عدالت را رسالتی الهی و مأموریت پیامبران معرفی می‌کند و از مؤمنان می‌خواهد که در همه عرصه‌ها، حتی در برابر دشمنان، عدالت‌محور باشند. این آموزه نشان می‌دهد که عقلانیت اجتماعی در منطق قرآن بدون عدالت پایدار نخواهد بود.^۲

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همواره برای خدا قیام کنید، و از روی عدالت، گواهی دهید! دشمنی با جمعیتی، شما را به گناه و ترک عدالت نکشاند! عدالت کنید، که به پرهیزگاری نزدیک‌تر است!»^۳ عدالت، معیار عقلانی برای برقراری نظم اجتماعی است و قرآن آن را «اَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ» معرفی کرده است؛ یعنی عدالت نه تنها عقلانی‌ترین شیوه مدیریت جامعه است بلکه نزدیک‌ترین راه برای رشد معنوی نیز هست. ایشان توضیح می‌دهد که عقلانیت اجتماعی در قرآن زمانی شکوفا می‌شود که عدالت بر روابط حاکم گردد.^۴

این آیه یکی از جامع‌ترین دستورات اجتماعی قرآن است. عدالت به معنای رعایت حقوق همه انسان‌ها، حتی مخالفان، است و این امر بالاترین نشانه خردورزی در اجتماع محسوب می‌شود. وی تأکید می‌کند که عقلانیت اجتماعی قرآنی بدون تحقق عدالت، معنای واقعی پیدا نمی‌کند.^۵ علامه طباطبایی در المیزان ذیل این آیه می‌گوید: عدالت اجتماعی در قرآن نه بر اساس عاطفه یا قرارداد، بلکه بر پایه عقل و فطرت استوار است. به نظر ایشان، آیه

۱. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۸، ص ۵۹۰.

۲. ابراهیمی، تأثیر عدالت اجتماعی بر نظام تربیتی، ص ۴۵.

۳. مائده: ۸.

۴. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۹، ص ۵۵۲.

۵. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۱۷۳.

تأکید دارد که حتی دشمنی با دیگران نباید موجب ترک عدالت شود؛ زیرا عدالت حقیقتی عقلی و مستقل است که با ایمان و تقوا پیوندی درونی دارد.^۱

۴. اصلاح روابط و رفع اختلافات

یکی از آموزه‌های بنیادین قرآن در عرصه تربیت عقلانی اجتماعی، دعوت به اصلاح روابط میان افراد و رفع اختلافات است. قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ؛ مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید!»^۲ این آیه به یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های اجتماعی مسلمانان اشاره کرده و مؤمنان را برادر یکدیگر معرفی می‌نماید و نزاع و درگیری میان آنان را درگیری میان برادران می‌نامد. از این رو، به آنان دستور می‌دهد که میان دو برادر خود، صلح و آشتی برقرار کنند. همان اندازه که برای ایجاد صلح در میان دو برادر نسبی تلاش و کوشش می‌کنید باید در میان مؤمنان متخاصم نیز برای برقراری صلح به طور جدی و قاطع وارد عمل شوید. اخوت و برادری مسلمانان تنها در لفظ و در شعار نیست، بلکه در عمل و تعهدهای متقابل نیز همه خواهر و برادرند.^۳

علامه نیز در المیزان بیان می‌کند که اخوت ایمانی، امری حقیقی و ناشی از ایمان است، نه صرف یک قرارداد اجتماعی. از این رو نزاع میان مؤمنان، نوعی بیماری روحی است که باید با عقلانیت و تقوا درمان شود. «فأصلحوا» به معنای ایجاد سازش واقعی و ریشه‌ای است؛ نه صرفاً ظاهری و صوری. به تعبیر وی، اصلاح اختلافات، شرط تحقق رحمت الهی در جامعه است.^۴

بدین ترتیب، قرآن با طرح اصل اخوت و تأکید بر اصلاح روابط، عقلانیت اجتماعی را در قالب همزیستی مسالمت‌آمیز و رفع اختلافات سامان می‌دهد. تفاسیر معاصر نیز نشان می‌دهند که «اصلاح ذات‌البین» تنها یک توصیه اخلاقی نیست، بلکه یک ضرورت عقلانی-اجتماعی برای حفظ انسجام امت اسلامی به شمار می‌آید.

نتیجه‌گیری

۱. طباطبائی، ترجمه المیزان، ج ۵، ص ۲۸۵.

۲. حجرات: ۱۰.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۱۷۲.

۴. طباطبائی، ترجمه المیزان، ج ۱۸، ص ۳۳۱.

بررسی رویکرد قرآن به تربیت عقلانی انسان از منظر تفاسیر معاصر نشان داد که عقلانیت در نگاه قرآن، رکن اساسی در شکوفایی فردی و سامان‌دهی اجتماعی است. عقل، ابزار هدایت و تمییز حق از باطل معرفی شده و تربیت عقلانی، فرآیندی جامع است که هم ابعاد فردی و هم عرصه‌های اجتماعی حیات انسان را در بر می‌گیرد.

در بعد فردی، قرآن با دعوت به تفکر و تدبیر در آیات، خودشناسی و خداشناسی، کنترل غرایز و تصحیح باورهای فردی، زمینه‌ی رشد عقلانی و معنوی انسان را فراهم می‌سازد. مفسران معاصر همچون علامه طباطبایی، آیت‌الله جوادی آملی و آیت‌الله مکارم شیرازی بر این باورند که عقلانیت قرآنی، نه‌تنها راهی برای ارتقای معرفت فردی، بلکه ابزاری برای صیانت از ایمان و هدایت درونی است.

در بعد اجتماعی، قرآن با طرح اصولی همچون گفت‌وگو و جدال احسن، مشورت و شورا، عدالت و قسط اجتماعی، و اصلاح روابط و رفع اختلافات، عقلانیت را به‌عنوان زیربنای روابط انسانی و انسجام اجتماعی معرفی می‌کند. تفاسیر معاصر تأکید دارند که این آموزه‌ها، هم تضمین‌کننده‌ی سلامت جامعه و هم بسترساز تحقق رحمت الهی هستند.

در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که تربیت عقلانی در قرآن، امری جامع، پویا و چندبعدی است که با هدایت وحیانی و تقویت قوه عقل، فرد را به سمت رشد معنوی و جامعه را به سوی همبستگی و عدالت سوق می‌دهد. این رویکرد، ضمن تأکید بر عقل به‌عنوان حجت درونی، بر نقش آن در اصلاح فرد و جامعه نیز پافشاری دارد؛ امری که در تفاسیر معاصر، هم به‌صورت مبنایی و هم کاربردی تبیین شده است.

فهرست منابع

قرآن کریم؛ ترجمه استاد الهی قمشه‌ای؛

کتب فارسی

۱. اسحاقی، حسین، سلوک علوی: راهبردهای امام علی (ع) در تربیت فرزندان، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۵ ش.
۲. امین زاده، محمدرضا، فرهنگ تعلیم و تربیت، قم: موسسه در راه حق، ۱۳۷۶.
۳. بهرامی، غلامرضا، فرهنگ زندگی، قم: دلیل ما، ۱۳۸۵ ش.
۴. بهشتی، احمد، تربیت از دیدگاه اسلام، قم: دفتر نشر پیام، ۱۳۹۳ ش.
۵. جعفری، محمد تقی، تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳ ش.
۶. جعفری، محمد تقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران: انتشارات دفتر فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۴ ش.
۷. جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، قم: اسراء، ۱۳۷۸ ش.

۸. حسین خانی، هادی، تربیت الگویی زنان در قرآن، تهران: مرکز پژوهشهای اسلامی صداوسیما، ۱۳۸۲ش.
۹. داودی، محمد، نقش معلم در تربیت دینی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۵ش.
۱۰. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، تهران: دریا، ۱۳۸۵ش.
۱۱. دلشاد تهرانی، مصطفی، ماه مهرپرور: تربیت در نهج البلاغه، تهران: دریا، ۱۳۹۴ش.
۱۲. طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه محمد باقر موسوی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸ش.
۱۳. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۸ش.
۱۴. محمدیان، مجید، روش های تربیت نوجوانان و جوانان در اسلام، قم: خلق، ۱۳۸۸ش.
۱۵. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، قم: صدرا، ۱۳۹۰ش.
۱۶. مطهری، مرتضی، یادداشت های استاد مطهری، تهران: صدرا، ۱۳۷۸ش.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۴ش.
۱۸. نجفی زنجانی، حافظ، اصول و روش های تربیتی در مناسک حج، تهران: مشعر، ۱۳۹۴ش.
۱۹. الهامی نیا، علی اصغر، تعلیم و تربیت در اسلام، قم: آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۶ش.
۲۰. همایش دکتربین مهدویت، فرهنگ و تمدن زمینه ساز؛ راهبردها و راهکارها، قم: آینده روشن، ۱۳۹۴ش.

کتاب عربی

۲۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارصادر، ۱۴۱۴ق.
۲۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالشامیه، ۱۴۱۲ق.
۲۳. طباطبائی، محمدحسین، بدایه الحکمه، قم: اسلامی، ۱۴۲۰ق.
۲۴. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، بیروت: مکتبه الهلال، ۱۹۸۹ق.
۲۵. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم: موسسه دارالهجره، ۱۴۱۰ق.
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم: قائم آل محمد (عج)، ۱۳۸۷ش.
۲۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۴ق.

مقالات و پایان نامه ها

۲۸. ابراهیمی، طیب، «تاثیر عدالت اجتماعی بر نظام تربیتی»، فصلنامه پویش در آموزش علوم انسانی، دوره چهارم، شماره ۱۱، ۱۳۹۷، صص ۳۵-۵۵.
۲۹. احمدی، خدیجه، «تربیت عقلانی فردی و اجتماعی قرآن بنیان در نگره تفسیر المیزان»، فصلنامه قرآن و علوم اجتماعی، دوره ۳، ش ۱۰، ۱۴۰۲، صص ۹-۳۲.
۳۰. شریفی، حمدالله، «روش های تربیت اجتماعی بر محور قرآن کریم»، دوفصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات فقه تربیتی، سال یازدهم، ش ۲۲، ۱۴۰۳.

